

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

ІСТОРІЯ ФІНАНСІВ, ГРОШЕЙ І КРЕДИТУ

Методичні вказівки для самостійної роботи
здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр»
галузі знань 07 Управління та адміністрування
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
(D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок)

Вінниця
2024

УДК 336.1.7(075.4)

I-907

*Рекомендовано до друку вченою радою економічного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 4 від 25.10.2024)*

Укладач:

Козлов В. П., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Рецензенти:

Олійник Л. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Гевлич Л. Л., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту Донецького національного університету імені Василя Стуса.

I-907 Історія фінансів, грошей і кредиту: методичні вказівки для самостійної роботи здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр» галузі знань 07 Управління та адміністрування спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок (D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок) / уклад. В. П. Козлов. Вінниця, 2024. 52 с.

Методичні вказівки для самостійної роботи здобувачів вищої освіти підготовлені відповідно до програми навчальної дисципліни «Історія фінансів, грошей і кредиту» і сприяють засвоєнню знань про різнобічний досвід фінансової та грошово-кредитної діяльності на різних етапах суспільного розвитку; визначенню особливостей такого розвитку; формуванню розуміння історичної обумовленості багатьох процесів у фінансовій та грошово-кредитній сферах.

Кожна тема включає питання для самоконтролю, тестові завдання, теми науково-дослідних робіт, завдання для самостійної роботи. Також наведено список рекомендованих джерел інформації з дисципліни.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр» галузі знань 07 Управління та адміністрування спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок.

УДК 336.1.7(075.4)

© Козлов В. П., 2024

© ДонНУ імені Василя Стуса, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	6
ТЕМА 1. Гроші, кредит і фінанси як економічні категорії.....	11
ТЕМА 2. Виникнення і розвиток грошей та фінансів у Стародавній Греції	16
ТЕМА 3. Основні етапи розвитку грошової та фінансової систем у Стародавньому Римі та їх характеристика	20
ТЕМА 4. Грошово-банківське господарство та податки в Середньовічній Європі.....	24
ТЕМА 5. Формування грошово-фінансової системи Київської Русі	28
ТЕМА 6. Особливості грошей та фінансів України в період існування польсько-литовської держави	31
ТЕМА 7. Грошове господарство та фінанси козацько-гетьманської доби	34
ТЕМА 8. Грошова та фінансова системи України у складі Російської імперії	38
ТЕМА 9. Гроші та фінанси України у складі СРСР.....	41
ТЕМА 10. Формування грошової та фінансової систем незалежної України	45
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ.....	50

ВСТУП

Метою вивчення навчальної дисципліни «Історія фінансів, грошей і кредиту» є формування в майбутніх фахівців твердих теоретичних знань щодо сутності й необхідності фінансів, грошей та кредиту, їх діалектичного розвитку у світлі історії економічної думки для розуміння й об'єктивної оцінки економічних процесів, що відбуваються у суспільстві.

Сучасний спеціаліст у галузі фінансів і кредиту повинен мати міцну історичну базу щодо дослідження основоположних категорій сучасної економічної науки, як-от гроші, кредит, державні фінанси, оподаткування. Звернення до витоків грошей, кредиту, державних фінансів і оподаткування, економічних, соціальних і політичних причин їх виникнення і подальшої еволюції дає змогу глибше усвідомити їх об'єктивний зміст і виявити суб'єктивні риси, обумовлені конкретними умовами соціально-економічного розвитку різних народів.

Курс «Історія фінансів, грошей і кредиту» передбачає вивчення поняття, походження та розвитку економічних категорій, як-от гроші, кредит та фінанси, з давніх до теперішніх часів. Значну увагу приділено історії грошей, кредиту і фінансів України, яка має свої специфічні особливості, пов'язані з тривалим періодом відсутності власної держави України, пануванням інших держав на її території.

Методичні вказівки для самостійної роботи студентів з дисципліни «Історія фінансів, грошей і кредиту» складені відповідно до профілю освітньої програми галузі знань 07 Управління та адміністрування для підготовки здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок і сприяють формуванню інтегральних, загальних і фахових компетентностей та програмних результатів навчання, якими оволодіють здобувачі.

Набуті результати навчання та компетентності дадуть змогу здобувачеві формулювати самостійні висновки щодо основних етапів та закономірностей історичного розвитку фінансів, грошей і кредиту та давати практичні рекомендації щодо вдосконалення фінансових, грошово-кредитних відносин на основі володіння науковим інструментарієм, аналітичними методами, методичними підходами.

Навчальна дисципліна формує міждисциплінарні взаємозв'язки з іншими дисциплінами, як-от політична економія, мікроекономіка, макроекономіка.

Наведений перелік основної та додаткової рекомендованої літератури містить значну кількість навчального, методичного та науково-дослідницького матеріалу й публікації сучасних вчених, джерела для пошуку необхідної інформації під час підготовки до занять та самостійного вивчення дисципліни.

Здобувачі, використовуючи розроблені методичні вказівки, зможуть поглибити та розширити свої знання, на основі досвіду розвитку країн аналізувати у взаємозв'язку економічні явища, процеси та інститути на мікро- та макрорівні, а також узагальнювати досвід розвитку світової фінансової та кредитної систем.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Гроші, кредит і фінанси як економічні категорії

Концепції походження грошей: раціоналістична та еволюційна. Філогенетичне дослідження походження грошей. Природні властивості золота та срібла, які роблять ці метали найбільш придатними для виконання функцій загального еквівалента. Визначення грошей з погляду філогенетичного аналізу. Онтогенетичне дослідження походження грошей. Етапи аналізу еволюції товарно-грошових відносин під час переходу до грошового обігу. Визначення грошей з погляду онтогенетичного аналізу. Види грошей, основні форми повноцінних грошей. Форми незабезпечених грошей.

Основні форми та умови виникнення кредиту й банківської справи. Первинні форми та види кредиту. Товарна форма кредиту та її різновиди. Довіра як основа кредитних відносин. Причини виникнення процента як плати за позичку. Лихварський кредит, його специфіка.

Гене́за фінансів. Еволюція визначення фінансів у різні часи розвитку суспільства. Податки та страхування як фінансові категорії, їх поява та розвиток. Визначення взаємозв'язку між категоріями: гроші, кредит, фінанси.

Тема 2. Виникнення і розвиток грошей та фінансів у Стародавній Греції

Передумови появи монет у Стародавній Греції. Монетні системи Стародавньої Греції. Гроші Стародавньої Греції на території сучасної України в VII ст. до н. е. – I ст. н. е. Система збереження грошей в храмах – «економіка горщиків». Поява трапезитів; операції, які вони проводили. Перші банкіри Стародавньої Греції. Установлення обліково-економічних аспектів банківських розрахунків. Банківські операції в Стародавній Греції. Принципи здійснення кредитних банківських операцій. Походження терміна «іпотека».

Податки у Стародавній Греції. Прямі і непрямі податки. Протидія оподаткуванню зі сторони громадян полісів. Громадські повинності (літургії) як вид податку на багатство. Зародження страхування у Стародавньому світі.

Тема 3. Основні етапи розвитку грошової та фінансової систем у Стародавньому Римі та їх характеристика

Грошовий обіг у Стародавньому Римі. Етапи розвитку монетного обігу Стародавнього Рима. Кредит у Стародавньому Римі. Реформа монетної системи римської держави за часів Октавіана Августа. Введення в обіг золотої монети – ауреуса – за часів Юлія Цезаря. Монетне виробництво як самостійна галузь господарства. Грошова реформа імператора Каракали. Поява менсаріїв; операції, які вони проводили. Поява нуммуларіїв (обмінювали гроші) та аргентаріїв уна-

слідок спеціалізації менсаріїв. Перші випадки створення державних банків (*mensa publica*). Спільні риси кредитних відносин Риму та Греції. Фінанси в епоху античності. Зародження страхування: його первинні форми. Морська позика.

Зародження оподаткування. Протидія заможних громадян прямому оподаткуванню. Розвиток грошей і кредиту на українських землях в античну епоху.

Тема 4. Грошово-банківське господарство та податки у Середньовічній Європі

Грошовий обіг у Середньовічній Європі. Характерні риси економічного життя епохи розквіту феодалізму. Визначальна роль релігії та церкви у розвитку грошових відносин. Формування монетарних систем у Середньовічній Європі. Монопольне право монархів і феодалів на карбування монет як джерело сеньйоражу та влади. Періодизація розвитку грошей протягом середньовіччя. Період карбування монет так званими варварськими королівствами в ранньому середньовіччі (середина V – середина VIII ст.). Період денарія розвинутого середньовіччя (середина VIII – кінець XII ст.).

Період великих грошових реформ у Європі – епоха гроша та флорина (XII–XV ст.). Період стабілізації монетних відносин у країнах Західної Європи, початок періоду талера (XV – початок XVI ст.).

Кредит і банківська справа у добу середньовіччя. Основні причини виникнення банківських установ. Храми як депозитні заклади. Боротьба з лихварством. Поява терміна «банк». Виникнення векселя та тенденції розвитку вексельного обігу.

Фінансові відносини в середньовічному суспільстві. Передумови та причини виникнення фінансів. Розвиток податків у Середньовічній Європі.

Тема 5. Формування грошово-фінансової системи Київської Русі

Грошовий обіг у східних слов'ян. Причини широкого використання дирхема Арабського халіфату на території Європи, зокрема і на території Київської Русі з IX ст. Використання західноєвропейських монет у XI–XII ст. Перші грошові знаки (златники і срібляники), які почали карбувати при дворі Володимира Святославовича (960/963–1015). Причини виникнення національної грошової одиниці Київської Русі – гривні. Версії походження терміна «гривня». Види гривень в обігу. Скорочення грошового обігу на українських землях після монголо-татарського нашествия. Монети Золотої Орди – таньга та сом. Монетно-грошова система Галицько-Волинської держави. Безмонетний період на території України (XII – початок XIV ст.).

Постанови «Руської правди», пов'язані зі сферою кредитних відносин. Види кредитів у Київській Русі. Кредитна реформа Володимира Мономаха. Регулювання кредитної діяльності між німецькими купцями та новгородцями.

Основні джерела доходів скарбниці князів Київської Русі. Впорядкування податкової системи за часів княгині Ольги (прибл. 910–969). Форми податків Київської Русі. Поява грошових податків. Еволюція об'єкта оподаткування. Види мита.

Тема 6. Особливості грошей та фінансів України в період існування Польсько-Литовської держави

Польська монетна система (середина XIV ст. – XV ст.). Литовсько-Руська грошова система. Карбування монет у Галицькій Русі (XIV ст.). Грошова реформа короля Сигізмунда I Старого (1526–1528). Грошова реформа короля Стефана Баторія (1578–1580). Найбільш уживані грошові номінали на території України у XVI–XVII ст.

Християнське та єврейське банківництво на території Польсько-Литовської держави. Виникнення побожних банків. Розвиток кредитних відносин. Торговельно-банкірські доми.

Податкова реформа князя Вітовта. Податки в Україні у XV–XVI ст. Податкова система Речі Посполитої. Поширення Магдебурзького права українськими містами.

Тема 7. Грошове господарство та фінанси козацько-гетьманської доби

Іноземні грошові номінали у козацькому середовищі у XVII ст. Проблеми грошового обігу Московського царства у середині XVII ст. Грошова реформа царя Олексія Михайловича (1654–1663). Мідний бунт у 1662 р. в Москві. Карбування власних монет за часів гетьмана Петра Дорошенка. Карбування севських чехів гетьманом Іваном Самойловичем.

Грошова реформа Петра I (1689–1725). Сільський та міський кредит у Польщі в XVII–XVIII ст. Розвиток приватних банків у Польщі.

Формування української фіскальної системи в добу Гетьманщини (друга половина XVII – початок XVIII ст.). Основні джерела доходів козацької військової скарбниці Війська Запорозького. Оподаткування сільського населення та міщан. Позитивні та негативні риси військової повинності козаків.

Тема 8. Грошова та фінансова системи України у складі Російської імперії

Види монет, що перебували в обігу на українських землях у другій половині XVIII ст. Перші паперові гроші на території Російської імперії. Грошова реформа 1839–1843 рр. і введення срібного монOMETALІЗМУ. Криза грошового обігу в результаті Кримської війни (1853–1856). Грошова реформа 1895–1897 рр. і введення золотого монOMETALІЗМУ. Негативні риси створеної грошової системи.

Грошовий обіг на землях України у складі Австро-Угорської імперії. Початок удосконалення кредитної системи Російської імперії – створення у 1817 р. Державного комерційного банку для розширення кредиту промисловості й торгівлі. Ліквідація Державного комерційного банку і передача всіх його справ Державному банку (1860). Успішна діяльність Державного банку, який у 1890-х роках став центральним емісійним закладом Російської імперії і найбільшим комерційним банком короткострокового кредиту. Діяльність Селянського поземельного банку (1883), Дворянського земельного банку (1885), а також міських кредитних товариств. Роль українських банків у банківській системі Російської імперії.

Впровадження російської податкової системи на території України наприкінці XVII ст. Посилення податкового тиску у XVIII ст. Постійні (ординарні) та надзвичайні (екстраординарні) податки. Криза подвірного оподаткування у першій чверті XVIII ст. Податкова реформа Петра I, внаслідок якої було введено подушний податок (1724). Встановлення Катериною II у 1775 р. гільдейського збору.

Заснування на початку XIX ст. Міністерства фінансів, Державного казначейства, державного контролю, комісії з погашення боргів. «План фінансів» М. М. Сперанського і запровадження єдиних правил складання щорічних державних розписів. Зародження страхування в Російській імперії.

Тема 9. Гроші та фінанси України у складі СРСР

Гроші і кредит в Україні за часів національно-демократичної революції 1917–1920 рр. Рішення про випуск карбованців, гривень та шагів. Грошовий обіг на розділених українських землях. Українські землі входили до складу Польщі (грошова система базувалася на злотому і гроші), Чехословаччини (крона та гелер), Угорщини (пенге та філер), Румунії (лей та бан). Грошовий обіг в СРСР (1919–1941). Грошова реформа 1922–1924 рр.

Окупаційні гроші на українських землях під час Другої світової війни. Організація Центрального банку України у м. Рівному після окупації країни Німеччиною. Запровадження в грошовий обіг німецької рейхсмарки. Емісія «окупаційних грошей» – карбованців (1942).

Введення карткової системи на територіях СРСР, які не потрапили під німецьку окупацію. Грошовий обіг в СРСР після Другої світової війни.

Грошова реформа 1947 р. Грошова реформа 1961 р. Введення карток споживача з купонами у 1990 р. Грошова реформа 1991 р.

Банківська система України у складі СРСР. Націоналізація банків у 1919 р. Створення Державного банку СРСР у 1929 р. Кредитна реформа 1930–1932 рр. Реорганізація банківської системи у 1959 р. Реорганізація банківської системи у 1987 р.

Податкова система СРСР. Стягнення прямих податків та контрибуцій у 1917 р. Запровадження регулярних податків у 1918 р. Податкова реформа 1919 р. Податки в період НЕПу. Податкова реформа 1930 р. Зміни податкової системи у 1941 р. Зміни податкової системи після Другої світової війни. Страхування в СРСР.

Тема 10. Формування грошової та фінансової систем незалежної України

Створення власної грошової системи України. Запровадження українського купоно-карбованця багаторазового використання як доповнення до рублевої грошової маси. Негативні наслідки паралельного обігу рубля і купоно-карбованця.

Грошова реформа 1996 р.: її основні цілі і порядок проведення. Економіко-політичні та соціально-економічні аспекти грошової реформи.

Етапи формування і розвитку сучасної банківської системи України. Етапи становлення державної податкової служби України.

Розвиток законодавчої бази системи оподаткування в Україні. Введення податку на додану вартість із 01.01.1992. Прийняття Податкового кодексу у 2010 р. Введення єдиного соціального внеску (ЄСВ) з 01.01.2011. Становлення страхової справи в Україні.

ТЕМА 1. ГРОШІ, КРЕДИТ І ФІНАНСИ ЯК ЕКОНОМІЧНІ КАТЕГОРІЇ

План

- 1.1. Походження та поняття грошей.
- 1.2. Види і форми грошей.
- 1.3. Походження та поняття кредиту.
- 1.4. Походження та поняття фінансів.

Якісне засвоєння здобувачем теми обумовлює знання:

- економічних передумов походження та розвитку грошей;
- особливостей різних концепцій походження грошей;
- видів і форм грошей та їх еволюції;
- умов виникнення та особливостей розвитку кредиту;
- еволюція визначення таких економічних категорій «фінанси», «податки» та «страхування» у різні часи розвитку суспільства.

За результатами вивчення теми здобувач повинен набутися вміння:

- досліджувати економічні категорії і поняття крізь призму історичної генези;
- визначати взаємозв'язки та взаємозалежності між фінансами, грошима і кредитом.

Питання для самоконтролю

1. Що таке гроші як явище ринкової економіки? У чому полягає об'єктивна необхідність їх появи?
2. У чому суть раціоналістичної концепції походження грошей?
3. Які властивості золота привели до закріплення за ним ролі грошей?
4. Які проблеми породжує повна, або розгорнута форма власності? Наведіть приклади.
5. Чим відрізняється функція грошей як засобу обігу від функції грошей як засобу платежу?
6. Назвіть основні умови виникнення банківництва.
7. Які особливості були характерні для лихварства як первинної форми банківництва?
8. У чому полягає економічна сутність фінансів?
9. Яка об'єктивна необхідність існування фінансів у суспільному виробництві?
10. Охарактеризуйте взаємозв'язок між фінансами і грошима.
11. У чому полягає страховий захист?
12. Які особливості характерні для економічної категорії «страхування»?

Тестові завдання

1. Що є характерним для простої, або випадкової, форми вартості?

- а) один товар може обмінюватися на безліч товарів, наявних на ринку;
- б) роль посередника починають виконувати коштовні метали;
- в) на регіональних ринках виділяються головні предмети обміну, найбільш ходові товари, які мають достатню ліквідність;
- г) одному товару у відносній формі вартості протистояв лише єдиний товар, який знаходився в еквівалентній формі вартості.

2. Яке визначення відповідає визначенню грошей з позиції онтогенетичного підходу?

- а) гроші – це золото, яке монополює роль загального еквівалента;
- б) гроші – це товар-еквівалент вартості;
- в) гроші являють собою загальновизнане максимально ліквідне багатство (загальновизнаний ліквідний актив), яке має миттєву ліквідність під час оплати за операціями;
- г) гроші – це банкноти, казначейські білети і монети.

3. Що являють собою неповноцінні незабезпечені гроші?

- а) вони є представниками повноцінних грошей і мають представницьку вартість;
- б) вони є грошима внаслідок загального визнання і довіри до них господарюючих суб'єктів, тобто мають довірчу вартість;
- в) вони мають купівельну спроможність, яка відповідає їх внутрішній вартості;
- г) вони не мають законодавчі основи обігу, не визнаються і не підтримуються державою.

4. Центральний банк і державне казначейство можуть випускати:

- а) повноцінні гроші;
- б) депозитні гроші;
- в) електронні гроші;
- г) банкноти і казначейські білети.

5. Економія витрат на випуск, зберігання, перевезення готівки; зручність розрахунків; керованість грошового обігу – це переваги таких форм грошей:

- а) повноцінних грошей;
- б) депозитних грошей;
- в) електронних грошей;
- г) банкнот і казначейських білетів.

6. Письмовий наказ власника поточного рахунку в банку про виплату певної суми грошей або про перерахування її на інший рахунок – це визначення:

- а) векселя;

- б) платіжного доручення;
- в) дорожнього чека;
- г) чека.

7. До основних ознак кредитних відносин НЕ належать:

- а) у кредитних відносинах змінюється власник коштів;
- б) кредитні відносини є вартісними;
- в) учасники кредитних відносин повинні бути економічно самостійними;
- г) кредитні відносини є добровільними і рівноправними.

8. Що таке нещасний випадок?

а) подія, викликана руйнівною дією стихійних сил природи, яка охоплює велику територію і призводить до значних матеріальних збитків, загибелі або втрати здоров'я багатьох людей;

- б) ризик функціонування підприємства;
- в) подія, через яку гинуть або втрачають здоров'я громадяни.

9. На вашу думку, фінанси – це:

- а) грошові потоки;
- б) розподільні відносини;
- в) сукупність грошових коштів;
- г) відносини, які пов'язані з формуванням, мобілізацією, розміщенням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом і перерозподілом ВВП.

10. Фінансові відносини охоплюють:

- а) сферу матеріального виробництва;
- б) невиробничу сферу;
- в) і виробничу, і невиробничу сфери;
- г) правильної відповіді немає.

11. Об'єктивними передумовами функціонування фінансів є:

- а) дія закону вартості;
- б) виникнення держави;
- в) потреби виробництва щодо справедливого розподілу доходів;
- г) товарно-грошові відносини, існування держави і дія основних економічних законів.

12. Суб'єктами фінансових відносин є:

- а) податки і збори;
- б) платники податків та податкові органи;
- в) держава, підприємства, громадяни;
- г) валовий внутрішній продукт і національне багатство.

13. Що з перерахованого НЕ є формою товарних грошей?

- а) анімалістичні;
- б) гілоістичні;

- в) вегетабілістичні;
- г) аквалістичні.

14. Розмінна монета з дрібною вартістю з недорогоцінних металів – це:

- а) казначейська монета;
- б) повноцінна монета;
- в) неповноцінна монета;
- г) білонна монета.

15. Первісною формою повноцінних грошей були:

- а) кредитні гроші;
- б) паперові гроші;
- в) товарні гроші;
- г) злитки і монети.

16. Яке визначення характеризує повноцінні гроші?

- а) гроші, які з'явилися як замітники золотих монет;
- б) гроші, які знецінюються;
- в) гроші, які виникли на основі кредитних відносин;
- г) гроші, у яких номінальна вартість відповідає реальній вартості матеріалу,

з якого вони зроблені.

17. Що НЕ належить до властивостей золота як загального еквівалента?

- а) збереженість;
- б) однорідність;
- в) неподільність;
- г) портативність.

18. Облік векселя в банку – це:

- а) бухгалтерська проводка;
- б) акцепт векселя;
- в) продаж векселя банку;
- г) емісія векселя.

19. Вексель, що випишується боржником, – це:

- а) казначейський вексель;
- б) простий вексель;
- в) переказний вексель;
- г) товарні гроші.

20. Управління депозитними грошима здійснюється за допомогою платіжних інструментів:

- а) чек, пластикова картка, нові інструменти для розрахунків в інтернеті;
- б) платіжне доручення, платіжна вимога;
- в) чек, пластикова картка, нові інструменти для розрахунків в інтернеті, вексель;
- г) вексель, банкнота.

Теми науково-дослідних робіт

1. Об'єктивний характер походження й розвитку грошей та кредиту.
2. Роль векселя у розвитку незабезпечених грошей.
3. Сутність і зміст банківництва на різних історичних етапах його існування.

Завдання для самостійної роботи

1. Систематизуйте у порівняльних схемах класифікацію видів грошей у їх історичному розвитку, використовуючи не менш ніж два літературні джерела.
2. Зробіть підбір висловлювань мислителів та економістів різних часів і народів щодо грошей, кредиту, фінансів.
3. Знайдіть та проаналізуйте статті науковців із питань розвитку електронних грошей.
4. Установіть, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці.

Терміни (поняття)	Визначення
1. Гроші (погляду філогенезу)	А. Надання кредиту під дуже високі відсотки, які часто перевищували прибуток від підприємницької діяльності
2. Емісія грошей	Б. Випуск у обіг грошових знаків у всіх формах, акцій, сертифікатів, облігацій та інших цінних паперів, що веде до збільшення грошової маси у обороті. Система економічних відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються зі страхових внесків, які сплачуються ними (страхових премій)
3. Повноцінні гроші	В. Грошовий документ, що містить наказ власника поточного рахунку банку про виплату зазначеної у ньому суми певній особі чи пред'явнику, або про здійснення безготівкових розрахунків за товари та послуги
4. Неповноцінні гроші	Г. Грошові знаки, що не мають товарної цінності, а мають лише номінальну вартість
5. Неповноцінні незабезпечені гроші	Д. Гроші, номінал яких перевищує їх товарну вартість
6. Вексель	Е. Обов'язковий, індивідуально безоплатний платіж, що стягується спеціально уповноваженими представниками державної влади з організацій та фізичних осіб з метою фінансового забезпечення діяльності держави та (або) муніципальних утворень
7. Чек	Ж. Вид грошей, купівельна спроможність яких ґрунтується на вартості грошового матеріалу
8. Електронні гроші	И. Іменний платіжний документ, випущений банківською установою у вигляді пластикового прямокутника з магнітною смугою, який містить дані, необхідні для розрахунків за товар
9. Пластикова картка	К. Сучасна грошова форма вартості, яка, як засіб платежу за поточними розрахунками з третіми особами, зберігається на електронному пристрої

Терміни (поняття)	Визначення
10. Кредит	Л. Економічна категорія, що відображає сукупність грошових відносин, пов'язаних із формуванням, мобілізацією і розміщенням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їх використання ВВП, а за певних умов і НД
11. Лихварство	М. Загальновизнане максимально ліквідне багатство (загально-визнаний високоліквідний актив), що має максимальну ліквідність за угодами
12. Фінанси	Н. Передача матеріальних та/або грошових коштів кредитором у власність позичальнику на умовах повернення, терміновості та платності
13. Податок	П. Складене за встановленою законом формою письмове боргове зобов'язання, видане векселедавцем векселедержателю, яке наділяє векселедержателя беззастережним правом вимагати з векселедавця безумовну оплату зазначеної суми грошей у визначений термін у визначеному місці
14. Страхування	Р. Випуск у обіг грошових знаків у всіх формах, акцій, сертифікатів, облігацій та інших цінних паперів; веде до збільшення грошової маси в обороті

ТЕМА 2. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ГРОШЕЙ ТА ФІНАНСІВ У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

План

2.1. Монетні системи Стародавньої Греції.

2.2. Гроші Стародавньої Греції на території сучасної України в VII ст. до н. е. – I ст. н. е.

2.3. Виникнення банків у Стародавній Греції.

2.4. Банківські операції у Стародавній Греції.

2.5. Податки у Стародавній Греції.

2.6. Зародження страхування у Стародавньому світі.

Якісне засвоєння здобувачем теми обумовлює знання:

- видів монетних систем Стародавньої Греції;
- передумов появи трапезитів і закріплення за ними ролі банків у суспільстві;
- видів банківських операцій у Стародавній Греції;
- особливостей розвитку оподаткування у Стародавній Греції;
- передумов зародження і розвитку страхування у Стародавньому світі.

За результатами вивчення теми здобувач повинен набутися вміння:

- характеризувати види монетних систем Стародавньої Греції;

- виявляти особливості розвитку банківництва у Стародавній Греції;
- виявляти особливості розвитку оподаткування у Стародавній Греції;
- висвітлювати передумови зародження і процес розвитку страхування у Стародавньому світі.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні грошові одиниці у Стародавній Греції. Які співвідношення встановлювалися між ними?
2. Охарактеризуйте аттичну монетну систему.
3. Які монетні системи засновувалися на електрумі? Опишіть їх.
4. Які кредити надавалися трапезитами?
5. Охарактеризуйте основні операції давньогрецьких трапез.
6. Як здійснювалися безготівкові розрахунки у Стародавній Греції?
7. Як держава регулювала діяльність трапез?

Тестові завдання

1. Основними грошовими одиницями Стародавньої Греції були такі одиниці:

- а) талант, міна;
- б) талант, міна, статер, драхма, обол;
- в) статер, драхма, обол;
- г) халк, динарій, лепта.

2. Найбільш розвиненою монетною системою Стародавньої Греції була така система:

- а) аттична;
- б) фокейська;
- в) перська;
- г) спартанська.

3. Які монетні системи засновувалися на золоті та електрумі?

- а) аттична, фокейська, перська;
- б) мілетська, фокейська, перська;
- в) перська, евбейська;
- г) аттична, евбейська.

4. Які кредити надавали трапезити?

- а) кредити під заставу рухомого і нерухомого майна;
- б) морські кредити;
- в) споживчі кредити;
- г) іпотечні кредити.

5. Держава не втручалася в діяльність трапез:

- а) так;
- б) ні;
- в) регулювала тільки процентну ставку;
- г) регулювала тільки порядок видачі кредитів.

6. Платіжне доручення, яким оформлявся переказ або внесок, мало назву:

- а) чек;
- б) діаграфе;
- в) бона;
- г) вексель.

7. Система зберігання грошей у храмах називалася:

- а) депозит;
- б) економіка горщиків;
- в) депозит до запитання;
- г) храмова скарбниця.

8. Перші грецькі банкіри за походженням були:

- а) заможними сеньйорами;
- б) державними чиновниками;
- в) рабами;
- г) рабовласниками.

9. Діяльність трапез почали вважати почесним заняттям:

- а) з III ст. до н. е.;
- б) з 520 р. н. е.;
- в) з моменту виникнення;
- г) правильної відповіді немає.

10. Акцизи у Стародавній Греції існували у вигляді:

- а) податків з майна;
- б) приворотних зборів;
- в) зборів з продажу вина;
- г) надзвичайних податків.

Теми науково-дослідних робіт

1. Поява монет і формування грошових систем у Лідії та Персії.
2. Антична рахунково-грошова система, її особливості та варіанти.
3. Давньогрецька рахунково-грошова система: талант – міна – драхма – обол.
4. Морська позика як важливий напрям кредитування підприємницької діяльності у грецьких полісах античного періоду.
5. Банківська справа і перші банкіри античності.

Завдання для самостійної роботи

1. Напишіть есе (вільний опис) на тему «Роль монети в розвитку економіки Стародавньої Греції».
2. Установіть, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці.

Терміни (поняття)	Визначення
1. Електрум	А. Грошовий знак, зливok з металу або сплавів, що має встановлений законом ваговий зміст та форму і є засобом обігу та платежу в країні
2. Монета	Б. Природний сплав срібла із золотом
3. Статер	В. Прямий майновий податок із громадян, який встановлювався тільки в надзвичайних військових умовах
4. Драхма	Г. Храм, який вважався особливо безпечним сховищем. Здійснював переважно обмін грошей, відкривав вклади для населення, проводив переказ грошей та видавав кредити
5. Трапезит	Д. Боргова розписка, яка викладалася в третій особі (такий-то взяв у такого-то таку-то суму) і складалася у присутності свідків, які підписували документ разом із кредитором і боржником
6. Храм-банк	Е. Давньогрецька вагова та грошова одиниця. Назва походить від тих часів, коли засобом грошового обміну були залізні чотиригранні прутки (одна грошова одиниця – шість штук залізних прутків, затиснутих у жменю)
7. Діаграфе	Ж. Кільце-печатка, яке засвідчувало особу клієнта трапезита. Ним могла бути і розламана навпіл монета
8. Сінграфе	И. Міняйли у Стародавній Греції; з'явилися у V ст. до н. е. Окрім обміну та експертизи грошей, проводили банківсько-кредитні операції: видавали позички під відсотки у заставу рухомого та нерухомого майна (кораблі, корабельний вантаж, раби тощо). У IV ст. до н. е. приймали на зберігання гроші, затверджували договори тощо
9. Ейсфора	К. Спочатку одиниця ваги, потім назва давньогрецької монети. У різних монетних системах карбувався з різних металів (золото, срібло, електрум) та мав різну вагу
10. Іпотека	Л. Позичка для оренди корабля, повертати яку треба було тільки у випадку успішного завершення подорожі, водночас поверталось на 30 % більше грошей, ніж надавалось у кредит
11. Символ	М. «Платіжне доручення», яким оформлявся внесок або переказ грошових коштів трапезитами
12. Морська позика	Н. Застава нерухомого майна (будівель, землі) для отримання довгострокового кредиту. Походить від назви стовпа, який свідчив, що відповідна ділянка землі забезпечує борг

ТЕМА 3. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ГРОШОВОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

План

- 3.1. Основні монетні номінали Стародавнього Риму.
- 3.2. Монети римсько-сарматського періоду на території сучасної України.
- 3.3. Особливості банківництва у Стародавньому Римі.
- 3.4. Податкова система Стародавнього Риму.

Якісне засвоєння здобувачем теми обумовлює знання:

- основних монетних номіналів Стародавнього Риму;
- особливостей використання римських монет на території сучасної України;
- особливостей банківництва у Стародавньому Римі;
- особливостей функціонування податкової системи Стародавнього Риму.

За результатами вивчення теми здобувач повинен набутися вмінь:

- класифікувати основні монетні номінали Стародавнього Риму;
- висвітлювати особливості використання римських монет на території сучасної України;
- характеризувати види банківських операцій, які проводили менсарії;
- характеризувати види податків, які стягувалися до державної скарбниці.

Питання для самоконтролю

1. Опишіть процедуру продажу в рабство за борги відповідно до Законів 12 таблиць.
2. Який максимальний рівень позичкового відсотка був законодавчо встановлений у Римській республіці?
3. Яким був максимальний рівень позичкового відсотка, встановлений законодавством імператора Костянтина?
4. Які види застави нерухомості застосовувалися в Римі?
5. Назвіть основні види облікових документів, які вели аргентарії.
6. Які види торгово-кредитних товариств у Стародавньому Римі ви знаєте?
7. Доведіть, що морська позика є кредитно-страховою операцією.
8. Як давньоримські монети потрапляли на територію сучасної України? Як вони тут використовувалися?
9. Дайте характеристику перетворенням податкової системи, які проводили диктатор Гай Юлій Цезар та імператор Август Октавіан.

Тестові завдання

1. Перша римська монета у вигляді мідних злитків мала назву:

- а) обол;
- б) ас;
- в) халк;
- г) денарій.

2. Коли почалося карбування легких і зручних монет у Стародавньому Римі?

- а) 326 р. до н. е.;
- б) 269 р. до н. е.;
- в) VI ст. до н. е.;
- г) III ст. до н. е.

3. Етапи розвитку Римської держави (правильна послідовність):

- а) царський, імператорський, республіканський;
- б) царський, республіканський, імператорський;
- в) республіканський, царський, імператорський;
- г) республіканський, імператорський.

4. За якими ознаками внаслідок реформ Сервія Тулія (середина VI ст. до н. е.) римське населення було поділено на 6 категорій?

- а) майновими;
- б) родовими;
- в) віковими;
- г) правильної відповіді немає.

5. Основними монетними номіналами Стародавнього Риму були:

- а) бронзовий ас, срібна сестерція, денарій;
- б) срібний ас, бронзова сестерція, денарій;
- в) срібна сестерція, денарій;
- г) золотий халк.

6. Хто виконував функції аргентаріїв і нумуляріїв у Візантії у IV ст. н. е.?

- а) менсарії;
- б) банкіри;
- в) трапезиди;
- г) колектарії.

7. Як називався міністр фінансів Стародавнього Риму?

- а) раціонібус;
- б) ауреус;
- в) цензор;
- г) правильної відповіді немає.

8. Чиновник, який контролював проведення цензу:

- а) не мав повноважень зменшувати податок;
- б) мав повноваження зменшувати податок;
- в) мав повноваження зменшувати тільки особисті податки;
- г) правильної відповіді немає.

9. Податком зі спадщини обкладалися:

- а) лише жителі провінцій;
- б) лише громадяни Риму;
- в) усі жителі імперії;
- г) лише заможні громадяни.

10. Хто займався обміном грошей у Стародавньому Римі?

- а) аргентарії;
- б) нумулярії;
- в) колектарії;
- г) трапезити.

11. Хто у Стародавньому Римі проводив операції з відкриття вкладів, надання кредитів та безготівкових розрахунків?

- а) аргентарії;
- б) нумулярії;
- в) колектарії;
- г) трапезити.

12. Безпосередньо податки в Римській імперії стягували:

- а) державні фінансові органи;
- б) громади;
- в) органи фіску;
- г) цензори.

13. Панування в римських провінціях сваволі під час збирання податків було зумовлено:

- а) відсутністю єдиної податкової системи;
- б) частими змінами податкової системи;
- в) відкупною системою;
- г) усі відповіді правильні.

14. До непрямих податків у Римській імперії належали:

- а) податок з обігу, податок зі спадщини, акциз на сіль;
- б) податок з обігу, податок на звільнення рабів, акциз на сіль;
- в) поземельний податок, податок зі спадщини;
- г) правильної відповіді немає.

15. Основним джерелом доходів у римських провінціях слугував податок:

- а) приворотний податок;

- б) подушна подать;
- в) митні збори;
- г) поземельний податок.

Теми науково-дослідних робіт

1. Інфляція і випуск золотих монет у Римській імперії (грошові реформи імператорів Діоклетіана та Костянтина).
2. Банківництво Стародавнього Риму.
3. Становлення податків у Стародавньому Римі.
4. Розвиток муніципального самоврядування в часи імператорського Риму як основа стабільного надходження податків.
5. Єгипет як римська провінція: приклад провінціального оподаткування.
6. Вплив античної фінансової системи на розвиток фінансових відносин у Європі та Азії.

Завдання для самостійної роботи

1. Відобразіть схематично основні етапи розвитку грошової системи Стародавнього Риму.
2. Систематизуйте у таблиці спільні і специфічні риси суб'єктів, які надавали банківські послуги у Стародавній Греції та Римі.
3. Установіть, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці.

Терміни (поняття)	Визначення
1. Римський фунт	А. Грошова одиниця Стародавнього Риму до появи відлитої монети. Вага становила 1 римський фунт
2. Ас	Б. Вагова одиниця Стародавнього Риму та Європи раннього середньовіччя, що дорівнює 327,45 г
3. Атонініан	В. Сенатська скарбниця, яка мала право емісії бронзових монет
4. Ценз	Г. Імператорська скарбниця, яка мала право емісії золотих та срібних монет
5. Трибут	Д. Той, хто одержував право (за гроші) стягати державні податки з населення
6. Ерарій	Е. Подвійний срібний денарій, який було введено у процесі реформи Каракали (Марка Аврелія Антоніна) у 214 р.
7. Календи	Ж. Періодичний перепис майна громадян для відповідного розподілу їх на податкові розряди
8. Нуммуларії	И. Військовий податок, який спочатку вводився як надзвичайний податок, а далі став основним постійним податком із римських громадян і головним джерелом державних доходів
9. Фіск	К. Термін сплати процентів за кредитами
10. Відкупник	Л. Римські банкіри, які проводили операції обміну грошей

ТЕМА 4. ГРОШОВО-БАНКІВСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ПОДАТКИ У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ

План

- 4.1. Грошове господарство у Середньовічній Європі.
- 4.2. Розвиток банківництва у Середньовічній Європі.
- 4.3. Податки у Середньовічній Європі.

Якісне засвоєння здобувачем теми обумовлює знання:

- особливостей монетного карбування варварських королівств;
- особливостей грошового обігу Франкського королівства;
- передумов поширення Європою монет грошового типу;
- особливостей походження золотої монети – флорина – і формування біметалевої грошової системи у країнах Середньовічної Європи;
- причин впровадження талера у грошовий обіг Європи;
- передумов появи боргових зобов'язань – векселів;
- сутності та негативних рис лихварського кредиту;
- особливостей функціонування побожних банків;
- передумов виникнення комерційного кредиту;
- сутності і видів коенди;
- видів податків у Візантії;
- видів податків у Франкському королівстві;
- особливостей оподаткування феодалного міста.

За результатами вивчення теми здобувач повинен набути вмінь:

- надавати характеристику обігу монет грошового типу;
- надавати характеристику грошової системи біметалізму, яку було встановлено у країнах Середньовічної Європи;
- визначати відмінні риси лихварського та комерційного кредиту;
- надавати характеристику видів податків у середньовіччі.

Питання для самоконтролю

1. Які варварські племена карбували золоті монети?
2. Які золоті номінали карбувалися в італійських містах упродовж XIII ст.?
3. Який вплив мав талер на грошові системи західноєвропейських країн?
4. Опишіть механізм фінансування морської торгівлі в Середньовічній Італії.
5. Якими аргументами керувалася християнська церква, забороняючи брати плату за кредит?
6. Охарактеризуйте податки, які стягувалися в Середньовічній Італії на користь феодала.

Тестові завдання

1. *Грошова реформа кінця VIII ст., проведена Карлом Великим, закріпила панування:*

- а) золотого монометалізму;
- б) срібного монометалізму;
- в) біметалізму;
- г) золотого стандарту.

2. *Як називалися англійські денарії?*

- а) пфеніги;
- б) стерлінги;
- в) пенні;
- г) деньє.

3. *У якій країні у XV ст. почали карбувати перші срібні монети талери?*

- а) в Італії;
- б) в Німеччині;
- в) в Чехії;
- г) в Іспанії.

4. *Яку назву мала срібна монета талерного типу у Франції?*

- а) крона;
- б) екю;
- в) долар;
- г) гульденер.

5. *Який був розмір середнього відсотка за морськими кредитами в XII ст.?*

- а) 33 % річних;
- б) 20–25 % річних;
- в) 20–25 % на термін плавання;
- г) 50 %.

6. *Яку необхідну суму капіталу вносив кредитор у разі односторонньої коменди?*

- а) 25 % необхідної суми капіталу;
- б) 50 % необхідної суми капіталу;
- в) 75 % необхідної суми капіталу;
- г) 100 % необхідного капіталу.

7. *Першим банком, який мав риси акціонерного товариства, був банк:*

- а) Святого Георгія в Генуї;
- б) Медічі у Флоренції;
- в) банки Нідерландів;
- г) Святого Амвросія в Мілані.

8. Чому в Європі наймасовіше вдавалися до лихварських операцій євреї?

- а) тому, що християнська церква засуджувала лихварство;
- б) тому, що євреї були багаті;
- в) тому, що євреї першими заснували банки в Європі;
- г) тому, що євреї завжди допомагають один одному.

9. Джерелом коштів побожних банків були:

- а) кошти монаха Барнабаса;
- б) пожертвування;
- в) строкові депозити;
- г) кошти церкви.

10. Головним податком Візантії був податок, який називався:

- а) аннона;
- б) агора;
- в) алаге;
- г) ПДВ.

11. Відмова короля від втручання в дії крупного землевласника мала назву:

- а) респект;
- б) імунітет;
- в) табу;
- г) правильної відповіді немає.

12. Як називався посадовець, який розбирав злочини, у місті Стразбурзі?

- а) шультхейс;
- б) сеньор;
- в) бургграф;
- г) єпископ.

13. Які з непрямих податків були найбільш поширеними у Флоренції?

- а) доходи від міських монополій;
- б) штрафи;
- в) промисловий податок і податок з обороту;
- г) акцизи.

14. Хто здійснював збирання непрямих податків у Середньовічній Європі?

- а) держава;
- б) відкупники;
- в) митний складальник;
- г) усі відповіді правильні.

15. Система біметалізму у VIII–XIV ст. була заснована на:

- а) золотому флорині та срібному гроші;
- б) золотому гроші та срібному флорині;
- в) золотому дукаті та срібному денарії;
- г) на монетах зі сплаву золота та срібла.

Теми науково-дослідних робіт

1. «Монетний голод» Середньовічної Європи та його економічні наслідки.
2. Грошова реформа імператора франків Карла Великого як перша спроба метрологічного впорядкування європейської грошової системи.
2. Лихварство і католицька церква.
3. Виникнення банківських установ в епоху середньовіччя.

Завдання для самостійної роботи

1. Систематизуйте у вигляді схеми характеристики розвитку грошей у період карбування монет варварськими королівствами.
2. Установіть, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці.

Терміни (поняття)	Визначення
1. Каролінзький фунт	А. Господар міняльної контори в Італії (назва походить від лави, на якій зазвичай знаходився вуличний міняйло)
2. Бургграф	Б. Податок з населення. Спочатку він означав річний дохід із землі і стягувався в натуральній формі, з V ст. цей податок вносився грошима
3. Імунітет	В. Інститут із надання кредитів людям, які не мали грошей і могли позичати їх без відсотків тільки під заставу цінних речей
4. Аннона	Г. Посадова особа у німецьких містах (спочатку бургах) у середньовіччі. Призначався королем (імператором) чи єпископом – сеньйором міста. Мав адміністративну, воєнну, судову владу
5. Стерлінг	Д. Срібна монета, яку почали карбувати на початку XV ст. в Чехії
6. Гросо	Е. Назва золотих монет (містили 3,52 г золота), які вперше почали карбувати в Італії у 1252 р., а пізніше їх карбування почалося і в інших країнах Європи
7. Флорин	Ж. Повновартісна срібна монета, що мала значно більшу вартість, ніж зіпсовані денарії (від латинського <i>denarius grossus</i> – товстий денарій)
8. Банкір	И. Міра ваги, на якій було засновано єдину систему мір у Священній Римській імперії Карла Великого (приблизно 408 г)
9. Галер	К. Грошова одиниця Англії, яка походить від римського денарія. Назва походить від англійської назви німецької місцевості, звідки до Англії привозили срібло – Східні землі
10. Побожний банк	Л. Відмова короля від втручання в дії великого землевласника, який мав право розпоряджатися в межах належної йому території на свій розсуд

ТЕМА 5. ФОРМУВАННЯ ГРОШОВО-ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

План

5.1. Вплив іноземних грошових систем на формування грошового обігу в Київській Русі.

5.2. Виникнення та еволюція гривні.

5.3. Зародження кредитно-банківських відносин у Київській Русі.

5.4. Податкова система Київської Русі.

Якісне засвоєння здобувачем теми обумовлює знання:

– особливостей формування грошового обігу у Київській Русі під впливом іноземних грошових систем;

– причин виникнення національної грошової одиниці у Київській Русі – гривні;

– версій походження терміна «гривня»;

– правил кредитної діяльності у Київській Русі;

– основних джерел доходів князівської скарбниці.

За результатами вивчення теми здобувач повинен набути вмінь:

– узагальнювати тенденції розвитку грошового обігу у Київській Русі;

– визначати основні правила кредитної діяльності у Київській Русі;

– надавати характеристику окремим видам податків, які стягувалися у часи Київської Русі.

Питання для самоконтролю

1. У який період на українських землях використовувалися арабські дирхеми?

2. Хутро яких тварин використовувалося як гроші у Київській Русі?

3. Хто і коли почав карбувати золоті та срібні монети в Київській Русі?

4. Який процент одержував кредитор за надані у позику гроші?

5. Чому XII–XIV століття вважають «безмонетним періодом»?

6. Опишіть становище закупа в Київській Русі.

7. Які прямі і непрямі податки стягувалися в Київській Русі?

Тестові завдання

1. Як називалася срібна арабська монета, запроваджена наприкінці VII ст. і яка широко використовувалася на території Київської Русі?

а) денарій;

б) дирхем;

в) дукат;

г) грош.

2. Які монети стали прототипом для майбутніх монет руських князів?

а) дукати;

б) дирхеми;

в) флорини;

г) візантійські соліди.

3. Як називалася грошово-рахункова одиниця Київської Русі?

а) гривня кун;

б) вагова гривня;

в) київська гривня;

г) дирхем.

4. Які гривні були в обігу в Київській Русі?

а) київські, чернігівські, сіверсько-новгородські;

б) київські, чернівецькі, новгородські;

в) київські, чернігівські, новгородські;

г) галицькі, київські, новгородські.

5. Як називалася монета, яку карбували в Золотій Орді?

а) тяньга;

б) дирхем;

в) сом;

г) грош.

6. Якими документами регулювалося економічне життя всередині німецьких дворів у Великому Новгороді?

а) Псковською Судною грамотою;

б) постановами Ганзейського союзу;

в) указами руських князів;

г) місцевим самоврядуванням.

7. Від якого фактора залежав розмір відсотків за кредитами відповідно до первісного списку Руської правди?

а) суми кредиту;

б) розміру застави;

в) призначення кредиту;

г) терміну кредиту.

8. Як називалася данина, що збиралась в Київській Русі шляхом об'їзду племен?

а) повоз;

б) полюддя;

в) оброк;

г) мито.

9. Як називалося судове мито, що стягувалося в Київській Русі за вбивство?

- а) продаж;
- б) вага;
- в) міра;
- г) вира.

10. Грошова система Київської Русі в XI ст. була представлена таким рівнянням:

- а) гривня кун = 20 ногат = 25 кун = 50 резан;
- б) гривня = 20 ногат = 25 кун = 50 резан;
- в) гривня = 20 ногат = 25 кун = 50 вевериць;
- г) гривня кун = 20 ногат = 25 кун = 50 вевериць.

Теми науково-дослідних робіт

1. Сутність «хутряної теорії» грошового обігу в Київській Русі.
2. Виникнення та еволюція гривні.
3. Податкові відносини в Київській Русі.
4. Державна казна за часів Київської Русі.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте податкову систему у часи Київської Русі та феодальної роздробленості XII до XIV ст.

2. Установіть, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці.

Терміни (поняття)	Визначення
1. Дирхем	А. Грошово-вагова одиниця Київської Русі у вигляді срібного злитку відповідної ваги
2. Златник	Б. Грошово-розрахункова одиниця Київської Русі, яка складалася з відповідної кількості монет
3. Срібляник	В. Збірка стародавнього руського права, складена в Київській Русі у XI–XII ст. на основі звичаєвого права
4. Гривня	Г. Стародавня арабська срібна монета, дорівнювала 2,97 г чистого срібла. Карбувалася з 695 р. і застосовувалася у торгівлі арабів з іншими країнами (з Київською Руссю в IX–XIII ст.)
5. Гривня кун	Д. Перша золота монета, яку карбували у Київській Русі в кінці X – на початку XI ст. за часів правління Володимира Святославовича (972–1015). Зовнішнім виглядом і вагою був подібний до візантійського соліда
6. Рези, рости, лихва	Е. Збирання данини у формі натурального оброку з підлеглого населення в Київській Русі, що його провадив кожної осені київський князь або його намісник

Терміни (поняття)	Визначення
7. Руська правда	Ж. Перші карбовані срібні монети Київської Русі, які карбувалися в кінці X – на початку XI ст. за часів правління Володимира Святославовича (972–1015) та стали своєрідним проголошенням суверенності східнослов'янської держави
8. Повоз	И. Грошовий штраф за вбивство вільної людини у Київській Русі
9. Полюддя	К. Відсотки за часів Київської Русі
10. Мито «вира»	Л. Феодальна повинність у Київській Русі, що полягала в обов'язку доставляти продукти сільського господарства за розпорядженням князя (феодала) на княжий двір, ринок або в похід

ТЕМА 6. ОСОБЛИВОСТІ ГРОШЕЙ ТА ФІНАНСІВ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ІСНУВАННЯ ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

План

6.1. Основні риси грошового обігу в Україні у XIV – першій половині XVII ст.

6.2. Розвиток кредитних операцій на території Речі Посполитої.

6.3. Податки Польсько-Литовської держави.

Якісне засвоєння здобувачем теми обумовлює знання:

– особливостей польської монетної системи у XIV – першій половині XVII ст.;

– процесу впровадження литовсько-руської грошової системи на українських землях;

– передумов і цілей грошової реформи короля Зигмунда I Старого в Литві та Польщі (1526–1528);

– цілей грошової реформи короля Стефана Баторія (1578–1580);

– особливостей розвитку кредитних операцій на території Речі Посполитої;

– особливостей функціонування податкової системи Польсько-Литовської держави.

За результатами вивчення теми здобувач повинен набути вмінь:

– досліджувати процеси реформування грошової системи на різних етапах існування Польсько-Литовської держави;

– визначати характерні ознаки банківництва Польсько-Литовської держави;

– надавати характеристику окремим видам податків, що стягувалися за часів Польсько-Литовської держави.

Питання для самоконтролю

1. Опишіть грошову систему України в часи перебування її у складі Речі Посполитої.
2. Які чинники впливали на кількість і якість карбованих монет у Києві та інших регіонах Східної Європи?
3. Коли було здійснено першу кодифікацію іпотечного права у Польщі?
4. Яка форма отримання позик була найбільш поширеною в містах Речі Посполитої у XIV–XV ст.?
5. Які умови кредитування пропонували єврейські міські громади (кагали)?
6. Що являє собою розкладний метод справляння податків, який був основою справляння податків за часів Речі Посполитої?
7. У яких випадках польським Сеймом впроваджувалися щодо громадян міст «сеймові» податки?

Тестові завдання

1. Які основні номінали монет карбувалися в Польщі в XIV ст.?

- а) краківська гривня, вярдунки, шкойц;
- б) напівгрош, денарій;
- в) шкойц, грош;
- г) краківська гривня, грош.

2. Які монети були найбільш поширеними на українських землях із кінця XIV ст.?

- а) краківська гривня;
- б) польські напівгроші;
- в) руські грошики;
- г) чеський (празький) грош.

3. Як називався денарій у Литовсько-Руській державі?

- а) пенязь;
- б) пфеніг;
- в) грош;
- г) шилінг.

4. Які завдання передбачалися грошовою реформою в Польщі 1526–1528 рр.?

- а) стабілізація власної валютної системи;
- б) введення нової грошової одиниці;
- в) деномінація грошового обігу;
- г) уніфікація різноманітних грошових систем і перехід до більш сучасної системи лічби.

5. Злотим у XV ст. називали:

- а) гроші, напівгроші;
- б) золоті дукати і флорини;
- в) денарії;
- г) соліди.

6. Як називалися соліди на українських землях?

- а) шостак;
- б) шаг;
- в) шеляг;
- г) чех.

7. На які цілі видавався комерційний кредит на території Речі Посполитої?

- а) для купівлі великих партій товару;
- б) на споживчі потреби;
- в) для купівлі нерухомості;
- г) усі відповіді правильні.

8. Найвищою виконавчою та судовою владою в місті за Магдебурзьким правом був:

- а) рада;
- б) магістрат;
- в) бургомістр;
- г) усі відповіді правильні.

9. Кримінальні справи в магістраті розслідувала колегія:

- а) рада;
- б) лава;
- в) поліція;
- г) міліція.

10. Який регулярний грошовий податок платили київські міщани в княжу казну?

- а) сребщину;
- б) важницю;
- в) торговельне мито;
- г) подушну подать.

Теми науково-дослідних робіт

1. Розвиток банківництва на території Речі Посполитої.
2. Реформа Сигізмунда III Вази 1604–1621 рр. у контексті загальноєвропейського «псування монети».
3. Карбування монет на Львівському монетному дворі.

4. Монети київського князя Володимира Ольгердовича (1360–1390).
5. Кредитні відносини у Великому князівстві Литовському і Речі Посполитій.
6. Прямі податки на українських землях під владою Литви, Польщі та Речі Посполитої (середина XIV–XVII ст.).

Завдання для самостійної роботи

1. Складіть есе на тему «Польська податкова реформа на українських землях».
2. Установіть, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці.

Терміни (поняття)	Визначення
1. Видеркаф	А. Письмовий королівський дозвіл на місцеве самоврядування, куплене городянами окремих міст або дароване жителям за особливі заслуги перед короною
2. Datum emergens	Б. Податок за постій та утримання війська
3. Кагала	В. Збіднілі селяни, які одержували наділи землі на державних землях, ще ніким не освоєних
4. Магдебурзьке право	Г. Форма отримання позики, коли боржник продавав кредиторіві майно, що мало стати забезпеченням боргу, зберігаючи за собою право викупу його в установленій термін і за встановлену суму
5. Стація	Д. Відшкодування за запізнення сплати. Партнери домовлялися про нереально короткий термін повернення позики, якого позичальник свідомо не дотримувався, і під виглядом відшкодування сплачувалися проценти
6. Прасовка	Е. Обов'язок постачати у двір князя продуктів птахівництва, бортництва, полювання
7. Колані люди	Ж. Окреме селянське господарство, яке володіло одним або кількома ланами землі і складалося з декількох дворів
8. Мезлева	И. Податок за торгівлю сіллю
9. Загородники	К. Своєрідна банківська організація, яка кредитувала в основному великі єврейські оренди та гуртову торгівлю
10. Дворище	Л. Юридично вільні сільські та міські жителі, які не мали свого тягла (робочої худоби) і не могли займатися сільським господарством

ТЕМА 7. ГРОШОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ФІНАНСИ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДОБИ

План

- 7.1. Грошовий обіг в українському козацтві.
- 7.2. Банківські інституції в Західній Україні.
- 7.3. Формування української фіскальної системи в добу Гетьманщини (друга половина XVII – початок XVIII ст.).

Якісне засвоєння здобувачем теми обумовлює знання:

- особливостей грошового обігу в українському козацтві;
- особливостей грошової системи Московського царства;
- передумов, мети і порядку проведення грошової реформи царя Петра I;
- видів кредиту у Польщі у XVII–XVIII ст.;
- основних джерел доходів скарбниці Війська Запорозького;
- видів податків, які стягувалися з сільського та міського населення Гетьманщини;
- негативних моментів військового обов'язку козаків.

За результатами вивчення теми здобувач повинен набути вмінь:

- визначати особливості грошового обігу в українському козацтві;
- аналізувати вплив Московського царства на грошовий обіг Гетьманщини;
- характеризувати види податків, які стягувалися з сільського та міського населення Гетьманщини.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте вплив інших держав на грошовий обіг Запорізької Січі.
2. Які причини завадили І. Виговському карбувати власні монети?
3. У чому полягала грошова реформа царя Московії Олексія Михайловича?
4. Чим був викликаний Мідний бунт у Москві?
5. Хто був ініціатором створення при Львівській латинській кафедрі побожного банку?
6. Охарактеризуйте кредитні відносини в західноукраїнському селі.
7. Охарактеризуйте податки з промислів, які сплачували посполиті на території Гетьманщини.
8. Охарактеризуйте позитивні та негативні риси військового обов'язку для козаків.

Тестові завдання

1. Як називалися турецькі піастри, які внаслідок жвавої торгівлі українських козаків із південними народами потрапляли на Запорізьку Січ?

- а) дирхем;
- б) денарій;
- в) лев;
- г) усі відповіді правильні.

2. Чи карбував Богдан Хмельницький власну монету?

- а) так;
- б) ні;

- в) перекарбовував іноземні монети;
- г) достовірно не відомо.

3. Хто з гетьманів наслідував турецькі і татарські монети у Валахії та польські монети у с. Лисянка?

- а) Б. Хмельницький;
- б) І. Виговський;
- в) І. Самойлович;
- г) П. Дорошенко.

4. У якому році гетьман І. Самойлович почав карбувати чехи в Севську?

- а) у 1686 р.;
- б) у 1386 р.;
- в) у 1689 р.;
- г) у 1654 р.

5. Західноєвропейські талери, які слугували сировиною для виготовлення срібних монет у Московії, називалися:

- а) долари;
- б) єфимки;
- в) єфимки з ознакою;
- г) рублі.

6. На першому етапі грошової реформи (1654–1663), яку проводив цар Московії Олексій Михайлович, в обіг було введено:

- а) повноцінний срібний рубль;
- б) неповноцінний срібний рубль;
- в) мідна копійка;
- г) правильної відповіді немає.

7. Величезна кількість мідних копійок, значне зростання цін, бездіяльність царя щодо фальшивомонетників призвели до зростання невдоволення серед простого люду, який у 1662 р. підняв повстання в Москві, що дістало назву:

- а) Жовтнева революція;
- б) Срібний бунт;
- в) Мідний бунт;
- г) Золотий бунт.

8. Сільські позичкові каси видавали кредити селянам на такі цілі:

- а) відкриття ремісничої майстерні, торговельного закладу, купівлю худоби, землі;
- б) відкриття ремісничої майстерні, торговельного закладу, купівлю худоби, сплату податків;
- в) сплату податків і інших заборгованостей;
- г) усі відповіді правильні.

9. Грошова реформа, яку провів цар Московії Петро I, тривала:

- а) з 1689 р. до 1718 р.;
- б) з 1698 р. до 1718 р.;
- в) з 1698 р. до 1717 р.;
- г) з 1698 р. до 1700 р.

10. Орні міщани платили до гетьманського двору податки:

- а) податки з промислів натурою або грішми;
- б) ярмаркові та торговельні збори;
- в) індукту та евекту;
- г) натуральну та грошову стацію, додаткові податки.

Теми науково-дослідних робіт

1. Необхідність і особливості проведення грошової реформи Петра I в Московії (з 1721 р. – Російської імперії).
2. Розвиток приватного банківництва в Польщі в XVI–XVII ст.
3. Управління фінансами Московії (з 1721 р. – Російської імперії) за часів Петра I.
4. Військова скарбниця Запорізької Січі.

Завдання для самостійної роботи

1. Подумайте, які з податків козацької держави ви б використали в сучасній податковій системі.
2. Установіть, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці.

Терміни (поняття)	Визначення
1. Індукта	А. Вивізне мито
2. Золотий червінець	Б. Тригрошовики
3. Гадяцька угода	В. Ввізне мито
4. Шаги	Г. Грошова одиниця, на якій була заснована грошова система Московської держави. Назва походить від дієслова, яке означає «зменшувати, поділяти гривневий злиток»
5. Осьмаки	Д. Західноєвропейські талери
6. Єфимки з ознакою	Е. Угода, за якою на території Київського, Брацлавського та Чернігівського воєводств створювалося Велике князівство Руське, яке могло карбувати власну монету для оплати козацького війська
7. Евекта	Ж. Монета, яку почали карбувати у 1700 р. і яка відповідала західноєвропейському дукату
8. Севські чехи	И. Західноєвропейські талери, на яких наносили зображення копійки і напис «1665»
9. Єфимки	К. Монети, які з 1686 р. карбував гетьман І. Самойлович
10. Рубль	Л. Польські гроші

ТЕМА 8. ГРОШОВА ТА ФІНАНСОВА СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

План

- 8.1. Формування грошової системи на території українських земель під впливом Російської імперії.
- 8.2. Становлення банківської системи Російської імперії.
- 8.3. Податкова система на українських землях у складі Російської імперії.
- 8.4. Зародження страхування в Російській імперії.

Якісне засвоєння здобувачем теми обумовлює знання:

- особливостей формування грошової системи на території українських земель під впливом Російської імперії;
- процесу становлення банківської системи Російської імперії;
- особливостей розвитку податкової системи на українських землях у складі Російської імперії;
- умов зародження страхування в Російській імперії.

За результатами вивчення теми здобувач повинен набути вмінь:

- аналізувати позитивні і негативні наслідки грошових реформ, які проводилися в Російській імперії;
- визначати вплив колоніальної політики Російської імперії на кредитну систему України;
- визначати роль руйнації українських податкових національних традицій у процесі обмеження незалежності.

Питання для самоконтролю

1. Які різновиди металевих грошей перебували в грошовому обігу Російської імперії, частинами якої були українські землі у XVIII – на початку XX ст.?
2. Із якими подіями пов'язане встановлення золотого та срібного монометалізму в Російській імперії?
3. Що стало поштовхом до введення в обіг перших паперових грошей?
4. Які грошові знаки виконували функцію паперових грошей у Російській імперії протягом XVIII – початку XX ст.?
5. Які причини обумовлюють появу перших банків у Російській імперії?
6. У чому полягає особливість діяльності російських банків дореформеного періоду?
7. Із яких елементів складалася банківсько-кредитна система України XIX – початку XX ст.?
8. Охарактеризуйте становлення бюджетної справи в Росії.

Тестові завдання

1. Якими монетами була представлена грошова система на українських землях у складі Російської імперії?

- а) золотими, срібними, мідними;
- б) мідними, срібними, золотими, платиновими;
- в) мідними, срібними;
- г) польськими, татарськими.

2. Які гроші вважаються першими паперовими грошима на території Російської імперії?

- а) банкноти Держбанку;
- б) золоті сертифікати;
- в) асигнації Петра I;
- г) асигнації Катерини II.

3. Золотий монометалізм було запроваджено в Російській імперії внаслідок грошової реформи:

- а) 1839–1843 рр.;
- б) 1895–1897 рр.;
- в) 1787 р.;
- г) 1828–1845 рр.

4. Який показник свідчить про нераціональність побудови грошової системи Російської імперії?

- а) висока частка в обігу золота, порівняно з кредитними білетами;
- б) висока частка в обігу кредитних білетів, порівняно з золотом;
- в) невисока частка в обігу срібла;
- г) невисока частка в обігу мідної монети.

5. Яка грошова одиниця була основою грошової системи Австро-Угорщини після проведення грошової реформи 1892 р.?

- а) динар;
- б) крейцер;
- в) талер;
- г) крона.

6. На початку XIX ст. промисловість у Російській імперії кредитували:

- а) Державний комерційний банк та кредитні установи: «Фонд для посилення виробництва солдатських сукон», «Мануфактурний капітал» та ін.;
- б) Державний комерційний банк;
- в) кредитні установи: «Фонд для посилення виробництва солдатських сукон», «Мануфактурний капітал» та ін.;
- г) правильної відповіді немає.

7. У якому році на основі Державного комерційного банку було створено Державний банк?

- а) 1817 р.;
- б) 1860 р.;
- в) 1883 р.;
- г) 1885 р.

8. Який банк допомагав дворянам на вигідних умовах продати свою землю?

- а) Дворянський земельний банк;
- б) Селянський поземельний банк;
- в) Державний банк;
- г) Центральний банк.

9. Які українські комерційні банки залишилися працювати наприкінці XIX – на початку XX ст.?

- а) Київський приватний банк і Одеський купецький банк;
- б) Київський промисловий банк і Одеський дисконтний банк;
- в) Київський промисловий банк і Одеський купецький банк;
- г) Київський приватний банк і Одеський дисконтний банк.

10. Регулярне складання загальних кошторисів державних доходів та видатків почалося в Російській імперії в:

- а) 1803 р.;
- б) 1809 р.;
- в) 1862 р.;
- г) 1904 р.

Теми науково-дослідних робіт

1. Перші паперові гроші на українських землях.
2. Організація банківської справи в Російській імперії. Російські «казенні» банки і їх специфіка.
3. Вплив грошової реформи С. Ю. Вітте (1895–1898) на життєвий рівень населення підросійської України.
4. Бюджетна реформа у Російській імперії 60-х років XIX ст.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте зміни в податковій системі Російської імперії, які відбулися після фінансової реформи у другій половині XIX ст.
2. Установіть, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці.

Терміни (поняття)	Визначення
1. Біметалізм	А. Форма грошової системи, у якій роль грошового еквівалента і основи грошового обігу виконує один грошовий метал
2. Монометалізм	Б. Грошова система, за якою в основі грошового обігу були два метали – золото і срібло
3. Державний кредитний білет	В. Перші паперові гроші Російської імперії, емісію яких проводили Асигнаційні банки у Петербурзі та Москві, та які обмінювалися на мідну монету
4. Земське страхування	Г. Напрям страхування, який забезпечує захист від страхових ризиків, що загрожують життю, здоров'ю та працездатності фізичної особи (застрахованої особи)
5. Девальвація	Д. Банк, що випускає у обіг грошові знаки або цінні папери і платіжно-розрахункові документи (банківські картки, чекові книжки)
6. Асигнація	Е. Паперові гроші Російської імперії, які випускалися під заставу землі і підлягали вільному обміну на срібло
7. Особисте страхування	Ж. Вид взаємного страхування, коли Земські збори визначали тарифи, норми страхового покриття (забезпечення); розробляли інструкції страхування земських управ, волосних правлінь та агентів; розпоряджалися страховими фондами тощо
8. Подушний податок	И. За використання «орленого», тобто з гербовими орлами, гербового паперу
9. Гербовий збір	К. Сплачувало все чоловіче населення держави, крім дворян, духовенства і державних службовців
10. Емісійний банк	Л. Офіційне зменшення золотого вмісту грошової одиниці чи зниження курсу національної валюти щодо золота, срібла, певної іноземної валюти

ТЕМА 9. ГРОШІ ТА ФІНАНСИ УКРАЇНИ У СКЛАДІ СРСР

План

- 9.1. Гроші і кредит в Україні за часів національно-демократичної революції 1917–1920 рр.
- 9.2. Грошовий обіг на розділених українських землях.
- 9.3. Грошовий обіг в РРФСР та СРСР (1919–1941).
- 9.4. Окупаційні гроші на українських землях під час Другої світової війни.
- 9.5. Грошовий обіг в СРСР після Другої світової війни.
- 9.6. Банківська система України у складі СРСР.
- 9.7. Податкова система СРСР.
- 9.8. Страхування в СРСР.

Якісне засвоєння здобувачем теми обумовлює знання:

- особливостей грошового обігу в Україні за часів національно-демократичної революції 1917–1920 рр.;

- особливостей грошового обігу на розділених українських землях;
- особливостей грошового обігу в період НЕП;
- мети введення в обіг золотого червонця;
- видів окупаційних грошей на українських землях під час Другої світової війни;
- передумов, змісту і результатів грошової реформи 1947 р.;
- передумов, змісту і результатів грошової реформи 1961 р.;
- передумов введення та особливостей використання карток споживача з купонами у 1990–1991 рр.;
- передумов, змісту і результатів грошової реформи 1991 р.;
- еволюції банківської системи України у складі СРСР;
- особливостей стягнення контрибуцій із буржуазії;
- особливостей системи регулярних податків, яку було впроваджено у 1918 р.;
- видів податків періоду НЕП;
- передумов, змісту і результатів податкової реформи 1930 р.;
- особливостей оподаткування у період Другої світової війни (1941–1945);
- особливостей реформування податкової системи СРСР після Другої світової війни;
- особливостей розвитку страхування в СРСР.

За результатами вивчення теми здобувач повинен набутися вмінь:

- визначати особливості грошового обігу в Україні за часів національно-демократичної революції 1917–1920 рр.;
- визначати особливості грошового обігу на розділених українських землях;
- досліджувати особливості еволюції грошової та податкової систем, які існували на українських землях у складі СРСР;
- визначати особливості розвитку страхування в СРСР.

Питання для самоконтролю

1. Чим забезпечувалися червонці?
2. Охарактеризуйте грошову реформу 1947 р. в СРСР.
3. Які інститути могли здійснювати емісію грошей на окупованих Німеччиною територіях під час Другої світової війни?
4. У чому полягала грошова реформа Валентина Павлова 1991 р.?
5. Які операції виконував Державний банк СРСР?
6. Охарактеризуйте основні зміни, які відбулися в кредитно-банківській системі України в роки «перебудови» (2 пол. 80-х – початок 90-х рр. ХХ ст.).
7. Причини переходу до нового типу фінансової системи наприкінці 80-х рр. ХХ ст.

Тестові завдання

1. Формування грошової системи СРСР почалося після:

- а) Першої світової війни;
- б) Жовтневого перевороту 1917 р.;
- в) Лютневої революції 1917 р.;
- г) правильної відповіді немає.

2. Які гроші займали домінуючі позиції в грошовому обігу після громадянської війни 1917–1921 рр.?

- а) царські рублі;
- б) Державні кредитні білети Тимчасового уряду Росії;
- в) іноземні грошові одиниці;
- г) радзнаки.

3. Політика воєнного комунізму передбачала:

- а) введення перехідних грошей;
- б) введення золотого червонця;
- в) встановлення безгрошових відносин;
- г) вилучення з обігу радзнаків.

4. Нову економічну політику (НЕП) було проголошено у:

- а) 1918 р.;
- б) 1921 р.;
- в) 1924 р.;
- г) 1917 р.

5. Червонці, які випускалися з 1922 р. Центральним банком РРФСР, були забезпечені:

- а) на 100 % золотом;
- б) на 75 % золотом і на 25 % товарами;
- в) на 25 % золотом і на 75 % товарами;
- г) на 100 % товарами.

6. Надзвичайні податки для експлуататорського класу були встановлені в період:

- а) НЕП;
- б) воєнного комунізму;
- в) громадянської війни;
- г) правильної відповіді немає.

7. У якому році було введено в СРСР податок на холостяків, одиноких, бездітних і малосімейних громадян?

- а) 1921 р.;
- б) 1941 р.;
- в) 1944 р.;
- г) 1962 р.

8. Апарат Уповноваженого Державного банку в Україні, який було створено у 1948 р., виконував обов'язки:

- а) центрального банку, не маючи права емісії грошей без дозволу Москви;
- б) центрального банку, маючи права емісії грошей;
- в) центрального банку, не маючи права емісії грошей без дозволу Москви, але маючи право видавати кредити;
- г) правильної відповіді немає.

9. Внаслідок податкової реформи 1930 р. в СРСР було введено основні податки з підприємств:

- а) податок на додану вартість і податок на прибуток;
- б) податок на додану вартість і податок на дохід;
- в) податок з обороту і податок з чистого прибутку;
- г) податок з обороту і податок на дохід.

10. Які існували в УРСР типи страхування?

- а) майнове страхування і особисте страхування;
- б) майнове страхування, особисте страхування, страхування відповідальності;
- в) майнове страхування і страхування відповідальності;
- г) обов'язкове та добровільне майнове страхування.

Теми науково-дослідних робіт

1. Особливості функціонування банківської системи в умовах планової економіки.
2. Грошова реформа 1922–1924 рр. Роль «золотого червонця» в умовах НЕП.
3. Грошова реформа 1961 р. та наступні перетворення.
4. Характеристика фінансів СРСР у період економічного застою.
5. Банківська система СРСР та її особливості.
6. Загострення фінансових проблем у кінці 1980-х рр. та спроби їх вирішення.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте есе за темами: «Економічний та грошовий хаос після Першої світової війни», «Грошовий дефіцит в умовах воєнного комунізму», «Гроші в СРСР за часів Другої світової війни».
2. Проаналізуйте і порівняйте податкову політику Гетьманату і Директорії.
3. Установіть, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці.

Терміни (поняття)	Визначення
1. Радзнаки	А. Платіжні засоби, які випускалися на початку 1945 р. Головне управління державних кредитних кас Німеччини для військово-службовців у разі виїзду (транзиту) за кордон. На них повинні були обмінюватися німецькі й окупаційні райхсмарки
2. НЕП	Б. Спеціалізований державний банк СРСР, до завдань якого належало залучення вільних грошових коштів населення та їх розміщення у вигляді державних внутрішніх позик, здійснення розрахунково-касового обслуговування населення й організацій та інші операції, передбачені статутом банку
3. Золотий червонець	В. Офіційна грошова одиниця Німецького Райху та Союзних окупаційних зон у Німеччині протягом 1942–1948 рр. 1 райхсмарка складається зі 100 райхспфеннігів. Випускалася в банкнотах і монетах
4. Державні казначейські білети	Г. Зміна номінальної вартості грошових знаків з метою впорядкування грошового обігу і спрощення розрахунків
5. Німецькі військово-райхсмарки	Д. Банківський білет, що випускався Державним банком СРСР (до грудня 1922 р. – Державним банком РСФРР) з 1922 р. до 1947 р. Золотий склад дорівнював 7,7423 г чистого золота, тобто прирівнювався до дореволюційної монети в 10 рублів
6. Розрахункові знаки німецьких збройних сил	Е. Паперові грошові знаки, які були в обігу в СРСР до грошової реформи 1924 р.
7. Карткова система	Ж. Перевищення видаткової частини бюджету над дохідною, що свідчить про незбалансованість бюджету
8. Ощадні каси	И. Економічна політика, яка була започаткована в Радянських республіках у березні 1921 р. і тривала до запровадження надзвичайних заходів 1927–1928 рр. у хлібозаготівлях
9. Деномінація	К. Нерозмінні на валюту, золото паперові гроші, що випускаються казначейством зазвичай для покриття бюджетного дефіциту
10. Бюджетний дефіцит	Л. Один зі способів нормованого розподілу продовольчих і промислових виробів серед населення. Там, де запроваджується такий розподіл, споживачі легально можуть отримувати з підконтрольних державі резервів ті чи інші вироби лише за спеціальними картками, що видаються їм індивідуально й мають обмежений термін дії (день, тиждень, місяць)

ТЕМА 10. ФОРМУВАННЯ ГРОШОВОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

План

- 10.1. Становлення грошової системи в Україні після 1991 р.
- 10.2. Формування основних елементів фінансової системи незалежної України.
- 10.3. Особливості побудови банківської системи в Україні.

10.4. Формування податкової системи нової держави.

10.5. Становлення страхової справи України.

Якісне засвоєння здобувачем теми обумовлює знання:

– економічних передумов та процесу реформування грошової системи України;

– особливостей формування фінансової та банківської систем України;

– особливостей становлення податкової системи;

– процесу розвитку страхової справи в Україні.

За результатами вивчення теми здобувач повинен набути вмінь:

– аналізувати процес становлення грошової системи України;

– визначати особливості побудови банківської системи України;

– визначати особливості становлення страхової справи в Україні.

Питання для самоконтролю

1. Опишіть механізм уведення в готівковий обіг українських купоно-карбованців.

2. Чому Україна вийшла з рублевої зони? Як це сталося?

3. Які українські банки було створено на базі колишніх системних банків, що діяли в СРСР? Які позиції вони мають зараз?

4. У чому полягає різниця між банками першого та другого рівнів у дворівневій банківській системі?

5. Яка роль і які функції покладено на Національний банк України?

6. У якому році було прийнято Бюджетний кодекс України? У чому полягає його роль та основні положення?

7. У якому році було прийнято Податковий кодекс України? У чому полягає його роль та основні положення?

8. Які виділяються етапи становлення страхової справи України?

Тестові завдання

1. У якому році було введено в обіг українські купоно-карбованці багаторазового використання?

а) у 1991 р.;

б) у 1992 р.;

в) у 1996 р.;

г) у 1998 р.

2. Українські купоно-карбованці багаторазового використання вводилися:

а) лише в безготівковий оборот;

б) лише в готівковий оборот;

- в) і в готівковий, і в безготівковий оборот;
- г) на заміну карток споживача з купонами.

3. У якому році було відкрито фабрику банкнотного паперу в Україні?

- а) у 1991 р.;
- б) у 1994 р.;
- в) у 1996 р.;
- г) у 1998 р.

4. За яким курсом відбувався обмін українських купоно-карбованців на гривні під час проведення грошової реформи 1996 р.?

- а) 1 карбованець за 1 гривню;
- б) 10 000 карбованців за 1 гривню;
- в) 1 млн карбованців за 1 гривню;
- г) 100 000 карбованців за 1 гривню.

5. На основі якого закону була створена незалежна банківська система України?

- а) «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг»;
- б) «Про банки і банківську діяльність»;
- в) «Про Національний банк України»;
- г) «Про цінні папери і фондову біржу».

6. Який принцип НЕ закладено в основу побудови банківської системи України?

- а) незалежність центрального банку від державних органів законодавчої влади;
- б) формування інфраструктури забезпечення банківської діяльності;
- в) монополія держави на банківську справу;
- г) дворівнева побудова.

7. У якому році була створена Державна податкова адміністрація України?

- а) у 1990 р.;
- б) у 1991 р.;
- в) у 1996 р.;
- г) у 1998 р.

8. Який в Україні діє порядок сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ)?

- а) сплачує найманий працівник зі своєї заробітної плати обов'язково;
- б) сплачує найманий працівник зі своєї заробітної плати на добровільній основі;
- в) сплачує роботодавець після стягнення відповідних сум із заробітної плати найманого робітника;
- г) сплачує роботодавець від фонду заробітної плати.

9. У якому році в Україні було введено податок на додану вартість (ПДВ)?

а) у 1991 р.;

б) у 1992 р.;

в) у 1996 р.;

г) у 2000 р.

10. Яка організація виступає в Україні регулятором страхових, лізингових, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів та бюро кредитних історій із 2020 р.?

а) Міністерство фінансів;

б) Кабінет міністрів;

в) НБУ;

г) Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (НКФП).

Теми науково-дослідних робіт

1. Причини переходу до нового типу фінансової системи у 1991–1992 рр.

2. Грошова реформа в Україні 1996 р.

3. Основні етапи розвитку банківської системи України.

4. Передумови й основні етапи створення Державного казначейства України.

5. Сучасний етап розвитку фінансових відносин в Україні.

Завдання для самостійної роботи

1. Назвіть основні події з історії створення та розвитку податкової служби України.

2. Установіть, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці.

Терміни (поняття)	Визначення
1. Картка споживача	А. Засіб грошового обігу в Україні від січня 1992 р. до вересня 1996 р.
2. Рефінансування комерційних банків	Б. Тривале зростання загального рівня цін, що відображає зниження купівельної спроможності грошової одиниці
3. Грошова реформа	В. Особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає специфічна послуга – страховий захист, на якому формуються попит і пропозиція на цю послугу
4. Інфляція	Г. Забезпечення центральним банком комерційних банків додатковими резервами на кредитній основі, тобто запозиченими резервами
5. Купоно-карбованець багаторазового використання	Д. Відрізні купони – купони разового використання, які запровадив уряд УРСР з метою перешкодити вивезенню товарів за межі республіки. Випускалися протягом жовтня 1990 – грудня 1991 рр.

Терміни (поняття)	Визначення
6. Система електронних платежів Центрального банку	Е. Фінансова установа, яка має відповідну ліцензію на здійснення діяльності зі страхування
7. Податок на додану вартість	Ж. Закон, який регулює відносини, які виникають при встановленні, скасуванні і зміні зборів і податків
8. Податковий кодекс	И. Непрямий податок, який входить у ціну товарів (робіт, послуг) та сплачується покупцем, але його облік та перерахування до державного бюджету здійснює продавець (податковий агент)
9. Страховий ринок	К. Заходи державних органів управління, спрямовані на кардинальні зміни наявної системи грошового обігу
10. Страховик	Л. Державна платіжна система, що забезпечує проведення міжбанківських платіжних операцій через рахунки, відкриті в Центральному банку країни

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Прядко В. В., Сайко М. М. Історія грошей і кредиту: підручник. Київ: Кондор, 2022. 508 с.
2. Теорія та історія фінансової системи: навч. посіб. / О. Ю. Клепанчук та ін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 288 с.
3. Корецька Н. І. Історія грошей та кредиту країн світу: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2024. 340 с.
4. Становлення та розвиток податкової системи України: монографія / М. Г. Волощук, І. І. Матьола, Т. О. Карабін, О. В. Білаш. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. 172 с.
5. Історія фінансової науки: навч. посіб. / А. В. Жаворонок, М. П. Федішин, Н. О. Ковальчук, Д. Д. Полагнин. Чернігів: ЧНТУ, 2019. 210 с.
6. Мошенський С. З. Більше ніж гроші. Фінансова історія людства. Київ: Саміт-Книга, 2021. 486 с.
7. Ковтун А. Сальдо великих грошей. Історія фінансово-банківської системи України у спогадах причетних. Київ: Букрек, 2020, 480 с.

Допоміжна література

1. Басай В. О. Історичний аспект становлення кредитних спілок в Україні та світі. *Юридична наука*. 2020. № 7(109). URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/427>
2. Бойко В. П. Еволюція децентралізованих платіжних систем як інноваційного виду грошей. *Інвестиції: практика та досвід: Аналіз. Прогнози. Коментар*. 2019. № 8. С. 75–82.
3. Вербіцький В. Становлення та розвиток податків: історичний дискурс. *Територія успіху*, 2020. № 1. С. 8–11.
4. Корольова В., Ляшенко Л. Історія становлення та розвитку інституту банківської таємниці. *Legal Bulletin*. 2022. № 4. С. 54–61. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2022-04-54-61>
5. Семенець І. В. Оподаткування доходів громадян в Україні: історія становлення та сьогодення. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. С. 296–303.
6. Банківська система: навч. посіб. / Н. С. Ситник, А. В. Стасишин, Н. З. Блашук-Девяткіна, Л. О. Петик; за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 580 с.

7. Гордуновський О. М. Історія розвитку кредитування в Правобережній Україні (перша половина XIX ст.). *Гуманітарний вісник*. 2020. Число 33. С. 100–106.

8. Козлов В. П. Роль банкірських домів міста Бердичів у розвитку комерційного кредиту в українських землях у XIX столітті. *Стратегічні орієнтири розвитку науки, освіти, технологій і суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*. Біла Церква: ЦФЕНД, 2022. Ч. 1. С. 51–53. URL: <http://www.economics.in.ua/2022/11/05-1.html>

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <https://www.biblvornad.org.ua>

2. Національний банк України. URL: <https://www.bank.gov.ua>

3. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

4. Музей грошей Національного банку України. URL: <https://museum.bank.gov.ua/museum/>

5. Музей грошей при Національному банку Австрії (Відень). URL: <https://www.oenb.at/Ueber-Uns/Geldmuseum.html>

6. Bank of England museum. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/museum>

7. National bank of Belgium museum. URL: <https://www.nbbmuseum.be/en>

8. The Museum of the Bank of Greece. URL: <https://museum.bankofgreece.gr/start>

9. Музей грошей Банку Литви (Вільнюс). URL: <https://www.lb.lt/en/money-museum-1>

10. Centar za posetioce Narodne banke Srbije. URL: <https://centarzaposetioce.nbs.rs/cirilica/>

Навчальне видання

Козлов Вадим Петрович

ІСТОРІЯ ФІНАНСІВ, ГРОШЕЙ І КРЕДИТУ

Методичні вказівки для самостійної роботи
здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр»
галузі знань 07 Управління та адміністрування
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
(D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок)

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор О. К. Гомон

Підписано до друку 21.10.2025 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 3,02.
Тираж 30 прим. Зам. № 4.

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.